

دانشگاه قم
دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی

عنوان:

تبیین فلسفی و کلامی توحید افعالی در نهج البلاغه

استاد راهنما:

دکتر نفیسه ساطع

استاد مشاور:

دکتر مهدیه سادات مستقیمی

نگارش:

مریم گوهری نوید

پاییز ۱۳۸۷

فصل اول : کلیات

- ۱-۱. مقدمه..... ۱
- ۲-۱. تعریف مسئله ی تحقیق..... ۳
- ۳-۱. بیان سئوالات تحقیق..... ۳
- ۴-۱. سابقه و پیشینه ی تحقیق..... ۳
- ۵-۱. ضرورت انجام تحقیق..... ۴
- ۶-۱. فرضیه ها..... ۴
- ۷-۱. هدف ها و کاربرد های مورد انتظار از انجام تحقیق..... ۴
- ۸-۱. بیان روش تحقیق..... ۵
- ۹-۱. سخنی پیرامون نهج البلاغه..... ۵
- ۱-۹-۱. گردآورنده ی نهج البلاغه..... ۷
- ۲-۹-۱. مدارک و اسناد نهج البلاغه..... ۹
- ۳-۹-۱. مباحث و مسائل نهج البلاغه..... ۱۳
- ۴-۹-۱. توحید افعالی در نهج البلاغه..... ۱۴

فصل دوم : خدانشناسی و اصل توحید

- بخش اول : شناخت خداوند..... ۱۸
- ۱-۱-۲. مقدمه..... ۱۸
- ۲-۱-۲. امکان شناخت خداوند..... ۲۰
- الف. دیدگاه اهل تعطیل..... ۲۰
- ب. دیدگاه اهل تشبیه..... ۲۳

- ج. دیدگاه فلاسفه و متکلمین عقل گرا..... ۲۶.....
- ۱-۲-۳. راه های خداشناسی و اثبات وجود خداوند..... ۲۹.....
- ۱-۳-۱. خداشناسی از طریق فطرت..... ۲۹.....
- ۱-۲-۳. خداشناسی از طریق مشاهده ی نظام آفرینش (برهان نظم)..... ۳۴.....
- ۱-۲-۳. خداشناسی از طریق حرکت در عالم..... ۳۵.....
- ۱-۲-۳. اثبات خداوند از طریق برهان حدوث..... ۳۸.....
- ۱-۲-۳. اثبات خداوند از طریق برهان امکان و وجوب..... ۴۰.....
- ۱-۲-۳. اثبات خداوند از طریق برهان وجود شناسی (برهان صدیقین)..... ۴۳.....

بخش دوم : صفات خداوند..... ۴۷.....

- ۱-۲-۲. معنای اسم و صفت در فلسفه و کلام..... ۴۷.....
- ۲-۲-۲. اتصاف خداوند به اوصاف الهی..... ۴۹.....
- ۲-۲-۳. تقسیمات صفات الهی..... ۵۰.....

بخش سوم : توحید..... ۵۳.....

- ۱-۳-۲. اهمیت توحید..... ۵۳.....
- ۲-۳-۲. تعریف توحید..... ۵۵.....
- ۳-۳-۲. توحید ذاتی..... ۵۶.....
- ۱-۳-۳-۲. احدیت ذات واجب تعالی..... ۵۷.....
- ۲-۳-۳-۲. واحدیت ذات واجب تعالی..... ۶۲.....
- ۴-۳-۲. توحید صفاتی..... ۶۸.....
- ۱-۴-۳-۲. نظرات مختلف در مورد اعتقاد به صفات الهی..... ۶۹.....
- ۲-۴-۳-۲. معنای توحید صفاتی..... ۷۰.....

۷۲.....	۳-۴-۳-۲. رابطه ی صفات با ذات واجب تعالی از دیدگاه های مختلف
۷۲.....	۱-۳-۴-۳-۲. کرامیه
۷۵.....	۲-۳-۴-۳-۲. اشاعره
۷۷.....	۳-۳-۴-۳-۲. معتزله
۸۱.....	۴-۳-۴-۳-۲. فلاسفه و متکلمین امامیه
۸۵.....	ارزیابی و نتیجه گیری

فصل سوم : توحید افعالی

۸۷.....	بخش اول : تبیین توحید افعالی
۸۷.....	۱-۱-۳. مقدمه
۸۸.....	۲-۱-۳. معنای توحید افعالی
۸۸.....	۳-۱-۳. مباحث توحید افعالی
۸۹.....	۱-۳-۱-۳. خالقیت
۹۱.....	۲-۳-۱-۳. ربوبیت
۹۲.....	۳-۳-۱-۳. فاعلیت
۹۳.....	۱-۳-۳-۱-۳. معنای فاعلیت
۹۳.....	۲-۳-۳-۱-۳. انواع فاعل
۹۸.....	۳-۳-۳-۱-۳. فاعلیت خداوند از دیدگاه های مختلف
۹۹.....	۱-۳-۳-۳-۱-۳. دیدگاه متکلمان
۱۰۰.....	نقد این دیدگاه
۱۰۲.....	۲-۳-۳-۳-۱-۳. دیدگاه فلاسفه
۱۰۲.....	الف. ابن سینا
۱۰۴.....	نقد این دیدگاه

- ب. شیخ اشراق..... ۱۰۴
- نقد این دیدگاه..... ۱۰۷
- ج. ملاصدرا..... ۱۰۸
- ۳-۱-۳-۳-۳-۳. دیدگاه امام علی (ع)..... ۱۱۰

بخش دوم: اثبات توحید افعالی..... ۱۱۵

- ۳-۲-۱. براهین اثبات توحید افعالی..... ۱۱۵
- ۳-۲-۱-۱. برهان تمناع..... ۱۱۵
- الف. تقریر غزالی از برهان تمناع..... ۱۱۸
- ب. تقریر برهان تمناع در حدیث فرجه..... ۱۱۹
- ج. تقریر قاضی عبدالجبار از برهان تمناع..... ۱۱۹
- د. تقریر صاحب مواقف از برهان تمناع..... ۱۲۱
- ۳-۲-۱-۲. تطبیق برهان تمناع بر آیه ای از قرآن کریم..... ۱۲۳
- الف. دیدگاه شهید مطهری درباره ی برهان تمناع..... ۱۲۵
- ب. دیدگاه علامه طباطبایی درباره ی برهان تمناع..... ۱۲۷
- ج. دیدگاه ملاصدرا درباره ی برهان تمناع..... ۱۲۸
- ۳-۲-۱-۳. برهان تمناع در کلام امام علی (ع)..... ۱۲۸
- ۳-۲-۲. برهان وحدت عالم دلیل بر وحدت اله عالم..... ۱۳۲
- ۳-۲-۲-۱. مقدمات برهان وحدت عالم دلیل بر وحدت اله عالم..... ۱۳۲
- ۳-۲-۲-۱-۱. تبیین مقدمه ی اول برهان «وحدت اله عالم»..... ۱۳۲
- ۳-۲-۲-۱-۲. تبیین مقدمه ی دوم برهان «وحدت اله عالم»..... ۱۳۵
- ۳-۲-۲-۱-۳. تبیین مقدمه ی سوم برهان «وحدت اله عالم»..... ۱۳۶
- ۳-۲-۲-۲. تقریرات مختلف بر برهان وحدت اله عالم..... ۱۳۸

- الف . تقریر علامه طباطبائی بر برهان «وحدت اله عالم»..... ۱۳۸
- ب . تقریر حاجی سبزواری بر برهان «وحدت اله عالم»..... ۱۳۹
- ۳-۲-۲-۳ . برهان وحدت اله عالم در کلام امام علی (ع)..... ۱۳۹
- ۳-۲-۳ . برهان «لا هوثر فی الوجود الا الله»..... ۱۴۱
- ۳-۲-۳-۱ . توضیح و تبیین برهان با توجه به کلام امام علی (ع)..... ۱۴۲
- ۳-۲-۴ . برهان «شمول اراده ی خداوند تبارک و تعالی نسبت به افعال»..... ۱۴۶
- ۳-۲-۴-۱ . چگونگی ربط اشیاء به خداوند در کلام امام علی (ع)..... ۱۴۸
- ۳-۲-۴-۲ . تقریر حاجی سبزواری از برهان شمول اراده ی خداوند..... ۱۴۹
- ارزیابی و نتیجه گیری..... ۱۵۴

فصل چهارم : طرح شبهات و پاسخ به آنها

- بخش اول : توحید افعالی و فاعلیت انسان..... ۱۵۶
- ۴-۱-۱ . مقدمه..... ۱۵۶
- ۴-۱-۲ . جبر ، تفویض یا اختیار..... ۱۵۷
- ۴-۱-۲-۱ . اشاعره..... ۱۵۷
- ۴-۱-۲-۱-۱ . دلایل اشاعره..... ۱۵۸
- ۴-۱-۲-۱-۲ . افعال انسانی و نظریه ی کسب..... ۱۶۰
- ۴-۱-۲-۱-۲-۱ . نقد و بررسی نظریه ی کسب و ابطال آن..... ۱۶۲
- ۴-۱-۲-۱-۳ . دلایل ابطال جبر..... ۱۶۴
- ۴-۱-۲-۲ . معتزله..... ۱۶۸
- ۴-۱-۲-۲-۱ . دلایل معتزله در تبیین نظریه ی خود..... ۱۶۸
- ۴-۱-۲-۲-۲ . دلایل معتزله بر فاعلیت انسان از نظر قاضی عبدالجبار معتزلی..... ۱۷۱
- ۴-۱-۲-۲-۳ . نقد و بررسی نظریه ی معتزله..... ۱۷۲

۱۷۲..... دلایل ابطال تفویض. ۴-۲-۲-۱-۴

۱۷۴..... فلاسفه و متکلمین امامیه. ۳-۲-۱-۴

۱۷۵..... تبیین مفهوم «امر بین الامرین». ۱-۳-۲-۱-۴

۱۷۹..... دیدگاه امام علی (ع). ۴-۲-۱-۴

بخش دوم: توحید افعالی و «قضا و قدر الهی»..... ۱۸۴

۱۸۴..... اهمیت بحث قضا و قدر. ۱-۲-۴

۱۸۵..... معنای لغوی قضا و قدر. ۲-۲-۴

۱۸۶..... معنای اصطلاحی قضا و قدر در کلام و فلسفه. ۳-۲-۴

۱۹۱..... قضا و قدر تکوینی بر پایه ی اصل علیت. ۴-۲-۴

۱۹۵..... تبیین اختیار انسان بر پایه ی قضا و قدر با توجه به کلام امیر مومنان (ع). ۵-۲-۴

بخش سوم: توحید افعالی و «وقوع شر در عالم»..... ۱۹۹

۱۹۹..... خداوند مبدا خیر. ۱-۳-۴

۲۰۰..... شرور اموری عدمی و نسبی. ۲-۳-۴

۲۰۳..... اختصاص شرور به جهان مادی. ۳-۳-۴

۲۰۷..... لزوم آفرینش جهان مادی. ۴-۳-۴

بخش چهارم: توحید افعالی و اصل علیت..... ۲۱۱

۲۱۱..... جایگاه ویژه ی اصل علیت. ۱-۴-۴

۲۱۲..... تعریف علت. ۲-۴-۴

۲۱۳..... اقسام علت. ۳-۴-۴

۲۱۴..... قانون «علیت و معلولیت» و فروع آن. ۴-۴-۴

- ۲۱۵..... ۱-۴-۴-۴ . اصل ضرورت یا جبر علی و معلولی.
- ۲۱۵..... ۲-۴-۴-۴ . اصل سنخیت
- ۲۱۶..... ۵-۴-۴ . مناط احتیاج به علت و فقر وجودی.
- ۲۱۶..... ۱. نظریه ی حدوثی.
- ۲۱۷..... ۲. نظریه ی ماهوی.
- ۲۱۷..... ۳. نظریه ی فقر وجودی.
- ۲۱۸..... ۶-۴-۴ . نیازمندی معلول به علت در بقا و ادامه ی هستی.
- ۲۱۹..... ۷-۴-۴ . اصل علیت و فاعلیت الهی.
- ۲۲۱..... ۱-۷-۴-۴ . دیدگاه اشاعره.
- ۲۲۲..... ۱-۱-۷-۴-۴ . دلایل مخالفت اشاعره با اصل علیت.
- ۲۲۴..... ۲-۱-۷-۴-۴ . نقد دیدگاه اشاعره.
- ۲۲۵..... ۲-۷-۴-۴ . دیدگاه معتزله.
- ۲۲۶..... ۱-۲-۷-۴-۴ . نقد دیدگاه معتزله.
- ۲۲۶..... ۳-۷-۴-۴ . دیدگاه فلاسفه.
- ۲۳۳..... نتیجه گیری و ارزیابی.

فصل پنجم : آثار اعتقاد به توحید افعالی در زندگی انسان

- ۲۳۶..... ۱-۵ . مقدمه.
- ۲۳۹..... ۲-۵ . حریت مقدمه ی عبودیت.
- ۲۴۳..... ۳-۵ . عبودیت.
- ۲۴۵..... ۴-۵ . عبادت ؛ غایت آفرینش انسان.
- ۲۴۶..... ۵-۵ . عبادت ؛ پیمان الهی.
- ۲۴۷..... ۶-۵ . اخلاص ؛ شرط عبودیت.

۲۵۱..... ۷-۵. توکل

۲۵۳..... ۸-۵. اخلاق در پرتو توحید

۲۵۸..... ارزیابی و نتیجه گیری

۲۵۹..... منابع و مآخذ

چکیده:

رساله‌ی حاضر، پژوهشی در راستای تبیین و اثبات توحید افعالی از منظر نهج البلاغه است که بر این اساس، فاعلیت تام الهی و تاثیر گذاری مطلق باری تعالی در جهان هستی ثابت می‌گردد.

در فصل اول و دوم پس از طرح مباحثی پیرامون شناخت خداوند و صفات او، اصل توحید و توحید ذاتی و صفاتی باری تعالی به اختصار مورد بحث قرار می‌گیرد. در باب توحید افعالی مباحث این رساله در سه محور عمده طرح می‌شود:

محور اول: تبیین و اثبات توحید افعالی؛ ضمن بیان مسئله و مباحث مرتبط با آن یعنی خالقیت، ربوبیت و فاعلیت واجب تعالی، چهار برهان مهم در این زمینه که عبارتند از: براهین «تمانع»، «وحدت اله عالم»، «لاموثر فی الوجود الا لله» و «شمول اراده‌ی الهی نسبت به افعال» با تاکید بر کلام امام علی (ع) در نهج البلاغه، همراه با نقطه نظرات متکلمین و فلاسفه ارائه می‌گردد.

محور دوم: بیان برخی شبهات مطرح شده در پذیرش توحید افعالی است. فاعلیت انسان، قضا و قدر، وقوع شر در عالم و اصل علیت از جمله مسائلی است که گویی با توحید افعالی در تضاد و تناقض است. در این نوشتار سعی شده است ضمن طرح آن‌ها با بهره‌گیری از تعالیم و آموزه‌های نهج البلاغه، پاسخ‌های متقن و مستدل نسبت به رفع آن شبهات فراهم گردد.

محور سوم: تاثیر پذیرش توحید افعالی در زندگی انسان از دو حیث نظری و عملی است. رهایی انسان از تعلق‌های نفسانی و قیود دنیوی و رسیدن به مقام حریت و عبودیت و پرهیز از ردائل اخلاقی از جمله تاثیرات این اعتقاد است. امام علی (ع) به عنوان انسان کامل و مظهر ولایت تامه الهی، مصداق تمام و کمال اعتقاد به معنای توحید افعالی است که در انجام این تحقیق از کلام گوهر بار ایشان، در راستای تبیین این اصل مهم اعتقادی بهره‌مند گشته ایم.

کلید واژه‌ها:

توحید افعالی، فاعلیت، اراده‌ی الهی، جبر و اختیار، علیت.

با تشکر و سپاس از ایزد منان ، بر خود لازم می دانم از تمامی استادانی که از محضرشان علم و ادب آموخته و در جهت موفقیت و رشد این جانب متحمل زحمات فراوان گشته اند ، تشکر و قدردانی نمایم . از اساتید محترم ، سرکار خانم دکتر ساطع و سرکار خانم دکتر مستقیمی که رسالت راهنمایی و مشاوره این پایان نامه را بر عهده داشته اند ، کمال سپاسگزاری را دارم . هم چنین مراتب تشکر و امتنان خود را از خانواده محترم خویش و بویژه برادر زاده ی خوبم حمیده گوهری نوید که در تدوین این رساله مرا یاری نموده اند ، اعلام می دارم .

تقدیم به :

ستارگان فروزان آسمان یکتا پرستی

علی علیه السلام و **فاطمه** سلام الله علیهما

و روان پاک پدر و مادرم که نغمه ی توحیدی را در جانم نواختند .

The university of Qom
Faculty of theology

The Thesis for Degree of Master of science (MSC)
in Islamic Philosophy and Theology

Title :

**Philosophical and theological interpretation of
the Unity of divine acts in Nahj al-Balaghe**

Supervisor by :
Dr. Nafiseh Sate

Advisor by :
Dr. Mahdiah Sadat Mostaghimi

Written by :
Maryam Gohari Navid

Autumn 1387

Abstract :

This dissertation is a research in explanation and reasoning for the unity of divine acts in the view of Nahj al-balaghe which according to the absolute divine activity and God 's total and perfect influence on the universe is affirmed.

In the first and second chapters, after presenting some discourses about cognition of God and his attributes, monotheism principal, and the unity of divine essence and the unity of divine attribute of God are discussed briefly. Unity of divine acts which is discussed in this chapter is focused on three main important principles that are as follow:

First principle: explanation and proving unity of divine acts; besides expressing the related issues and discusses (i.e. God's creativity, lordship and Exalted necessary's activity) four important proof that is mutual hindering, the unity of deity of world, no influence in existence except Allah and inclusiveness of divine Will on actions are presented with emphasis on Imam Ali's speech (peace be upon him) in Nahj al-balaghe along with point of views of theologians and philosophers.

Second principle: expressing some represented doubtful things on the accepting of unity of divine acts; Human activity, fate and destiny, the existence of evil in the world and causality are the subjects that they are apparently in contrast with the unity of divine acts. In this text it is tried to find the reasoned responses for removing those doubts according to the teachings and doctrines of Nahj al-balaghe.

Third principle: the affection of accepting the unity of divine acts on human's life is in the theoretical and practical aspects. Human deliverance from mental belongings and carnal limitations and achieving to the liberty and servitude and abstaining from vices are the affections of this opinions. Imam Ali (peace be upon him) as a complete human and the manifestation of divine perfect authority, is the perfect and complete object of the belief to meaning of unity of divine acts that we have used his holy words for affirming this important doctrinal principle.

Key words: Unity of divine acts; Activity; Divine Will; Compulsion and determination; Causality.

Filename: fehrest 2003.doc
Directory: G:\word 2003
Template: C:\Documents and Settings\27659\Application
Data\Microsoft\Templates\Normal.dot
Title: فصل دوم
Subject:
Author: DoubleUp
Keywords:
Comments:
Creation Date: م ٠٧:٠٢:٠٠ ٢٠٠٤/٠٥/٢٠
Change Number: 2
Last Saved On: م ٠٧:٠٢:٠٠ ٢٠٠٤/٠٥/٢٠
Last Saved By: User
Total Editing Time: 0 Minutes
Last Printed On: ص ١١:٢٥:٠٠ ٢٠٠٩/٠٥/٢٦
As of Last Complete Printing
Number of Pages: 14
Number of Words: 3,474 (approx.)
Number of Characters: 19,806 (approx.)

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

۱-۱. مقدمه

مطالعه ی رفتار انسان ها بیانگر این حقیقت است که نحوه ی زندگی و چگونگی عمل کرد آنان در طول حیاتشان از شناخت هر فرد از جهان هستی و اسرار آفرینش و نقش خاص او در این جهان متأثر است . شناخت انسان نسبت به جهان پیرامون و جایگاه ویژه او در نظام هستی ، بر افعال و سیره ی زندگی اش تاثیر فراوانی خواهد گذارد . کیفیت زندگی انسان های عالی رتبه و دارای جهان بینی متقن و الهی از یک سو و چگونگی کردار انسان های فاقد جهان بینی صحیح در تاریخ جوامع بشری ، گواه این مدعاست .

جهان بینی ادیان آسمانی به ویژه دین اسلام ، جهان بینی الهی و مبتنی بر توحید است ؛ زیرا پایه و اساس آن ها بر اصل مهم توحید استوار می باشد و اصل توحید زیر بنای سایر اصول دین قرار می گیرد . بدین علت تفاوت عظیمی میان جهان بینی توحیدی و جهان بینی غیر توحیدی است که می توان اذعان داشت که در صورت اول ، فرد و جامعه ی متکی بر جهان بینی توحیدی ، راه سعادت و کمال را می پیمایند و در غیر این صورت ، جامعه و آحاد انسان ها به سوی تباهی و ظلمت می روند .

به دلیل نقش بی بدیلی که اصل توحید در بعد نظری و عملی زندگی هر انسان و نیز در شکل گیری ساختار جوامع بشری و مسیر رشد و پیشرفت آن ها ایفا می کند ، تلاش و تحقیق در جهت تبیین اصل توحید و زدودن شبهات از ساحت پاک این اصل و هم چنین تبلیغ و ترویج آن ، همواره تلاشی شایسته و مورد نیاز است .

اگر چه از روزگار قدیم ، متفکران و فیلسوفان متعددی در این باب به بحث و تحقیق همت

گمارده اند ، لکن با هر تلاش دقیق و عمیق در این خصوص و بررسی زوایای مختلف این اصل مهم ، دریچه های نوینی بر روی فهم و تبیین جنبه های گوناگون آن گشوده می شود ؛ به ویژه آن که هر روزه مکاتب الحادی و فرقه های ضاله ، شبهات جدیدی را در این زمینه وارد می کنند . بنابراین بحث در این باره ، صیانت از مرزهای جهان بینی توحیدی اصیل و خالص و منبعث از منابع وحی و سنت است که از اموری بسیار ضروری به نظر می رسد و به یقین تلاشی مأجور در نزد خدای تعالی خواهد بود .

توحید افعالی یکی از شاخه های مباحث توحید و از مراتب توحید نظری است که در این حوزه ، نظریه های مختلفی به عرصه ی تفکر بشری ارائه شده است ؛ اما بینش حضرت علی بن ابی طالب (ع) در این میان چنان پرتو افشانی می کند و عطش تشنگان حقیقت را برطرف می کند که انسان را شیفته و مجذوب و حدانیت حق تعالی می سازد . البته جز این را هم نمی توان از امام العارفین انتظار داشت ؛ چرا که معارف و مطالب طرح شده همه ناشی از مقام فناء فی الله بوده و گویی صدور این معارف به طور مستقیم از جانب خدای یکتای واجب است و حضرت حق ، حقیقی ترین و کامل ترین شناخت ها را پیرامون وحدانیت خود از طریق کلام مولاعلی (ع) جاری می کند .

در رساله ی حاضر ، در ابتدا به معرفی موضوع تحقیق و سخنی کوتاه درباره ی کتاب شریف نهج البلاغه پرداخته و در فصل بعدی مبحث خداشناسی و ضرورت و امکان و راه های شناخت حضرت احدیت و صفات ایشان و هم چنین اصل توحید و توحید ذاتی و صفاتی مورد بحث قرار می گیرد. فصل سوم به طور خاص به تبیین توحید افعالی و مباحث مرتبط با آن و هم چنین براهین چهارگانه ی اثبات توحید افعالی اختصاص دارد . فصل چهارم به بیان برخی شبهات مطرح شده درباره ی توحید افعالی و پاسخ به آن ها می پردازد که در این زمینه سعی شده است نحوه ی ارتباط آن ها با توحید افعالی تبیین گردد . در فصل پایانی آثار اعتقاد به توحید افعالی در زندگی و تجلی آن در افعال و رفتار انسان مورد بحث قرار می گیرد . مطالب همه ی این فصول از کلمات گوهر بار و معارف عمیق نهج البلاغه بهره مند می شود .

از خداوند یکتا می طلبیم که این تلاش را ، هر چند کوچک و ناقص ، به عظمت و کمال

خود پذیرا باشد .

۱-۲. تعریف مسئله ی تحقیق

توحید به عنوان نخستین اصل از اصول دین اسلام که در بر دارنده ی نهایت سعادت انسانی است ، در دو بعد نظر و عمل مطرح می شود که در این میان درک صحیح توحید افعالی ، هم به لحاظ توجیه نظری شایان توجه است و هم برای رسیدن به درجات عالی توحید عملی ضروری می باشد . توحید افعالی بیانگر آن است که خداوند در افعال خود ، نیاز به چیزی نداشته و در فعل خود مستقل است . توجه به این مسئله که تنها فاعل حقیقی خداوند متعال است و مؤثری جز او در عالم نیست ، زمینه ساز این پرسش است که فاعلیت سایر موجودات ، اصل علیت و تأثیر گذاری مخلوقات در عالم هستی ، چگونه تبیین می گردد . در این راستا ، شبهات و سئوالات مختلفی مطرح شده است . برآنیم که با شناخت کامل و صحیح از توحید افعالی ، با ارجاع به کلام امام علی (ع) این پرسش ها را پاسخ دهیم .

۱-۳. بیان سئوالات تحقیق

۱. چگونه می توان توحید را ، به عنوان یک باور ذهنی ، با استناد به کلام امام علی (ع) در درون معارف دینی تبیین کرد ؟
۲. آیا توحید افعالی ، علاوه بر تبیین درون دینی ، قابل توجیه و استدلال عقلی است ؟
۳. رویکرد امام علی (ع) در این مورد چگونه است ؟
۴. توحید افعالی و ارتباط آن با فاعلیت انسان ، چگونه قابل توجیه است ؟
۵. قانون علیت را چگونه می توان در راستای توحید افعالی اثبات نمود ؟
۶. فاعلیت خداوند به چه معناست و چگونه محقق می شود ؟
۷. چگونه می توان با توجه به اعتقادات دینی و تبیین فلسفی ، وجود «شر» را در عالم توضیح داد ؟

۱-۴. سابقه و پیشینه ی تحقیق

درباره ی توحید از منظر امام علی (ع) ، پایان نامه ای ارائه گردیده است که مشتمل بر توحید ذاتی و صفاتی است . اما در مورد توحید افعالی مطلبی ارائه نشده است . آن چه در این

رساله در پی آن هستیم ، تبیین توحید افعالی خداوند با استناد به نظرات امام علی (ع) می باشد ، چرا که کلام ائمه ی اطهار (ع) منبع خیر و علوم واقعی هستند .

۱-۵. ضرورت انجام تحقیق

بیان شد که توحید، بنیادی ترین اصل دین اسلام و لازمه ی شناخت آن است، و با شناخت صحیح از توحید به یک جهان شناسی دقیق نائل می گردیم . اما همان گونه که بیان شد در رابطه با مسئله ی توحید افعالی ، سئوالات و شبهات زیادی مطرح گردیده ، که گویی با فاعلیت انسانی در تضاد و تعارض می باشد . بنابراین پاسخ گویی به این پرسش ها ضروری به نظر می رسد و در این مسیر از نهج البلاغه کمک می گیریم . زیرا این کلام در اعلی درجه ی عقل بشری قرار دارد و ما را در درک صحیح از توحید در معرفت کامل دین که هدف نهایی انسان است ، یاری می کند .

۱-۶. فرضیه ها

۱. توحید افعالی با استناد به آیات و روایات به ویژه نهج البلاغه ، قابل تبیین می باشد .
۲. توحید افعالی قابل تبیین عقلانی و فلسفی است .
۳. فاعلیت خداوند ، مستقل از هر قید و شرطی بوده و بدون نیاز به واسطه و ابزار صورت می گیرد .
۴. با اعتقاد به توحید افعالی می توان ، به آزادی و اختیار انسان قائل بود .
۵. منافاتی بین توحید افعالی و نظام علی و معلولی حاکم بر جهان آفرینش وجود ندارد .
۶. حوادث و رویدادهای عالم ، فعل خداوند محسوب شده و در عین حال به مصادر قریب خود منسوب می گردد .
۷. ویژگی ساختار نظمی که خداوند در جهان آفرید ، تحقق برخی شرور را در عالم ممکن می سازد .

۱-۷. هدف ها و کاربرد های مورد انتظار از انجام تحقیق

درباره ی اختیار انسان به عنوان بحث های مختلفی مطرح شده و موضع گیری های متفاوتی اخذ شده است . گروهی آن را با فعل الهی ، سازگار دانسته و گروهی آن را با افعال الهی